

**КЪМ ВЪПРОСА ЗА ЛЕКСИКАЛНИТЕ
И СИНТАКТИЧНИТЕ ЕЗИКОВИ СРЕДСТВА
НА БЪЛГАРСКИЯ КОНКЛУЗИВ В СЪПОСТАВКА
СЪС СЪВРЕМЕННИЯ ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК**

*Божидар Бояджиев
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“
Медицински университет Пловдив*

**ON THE QUESTION OF THE LEXICAL AND SYNTACTIC
LINGUISTIC MEANS OF THE BULGARIAN CONCLUSIVE
IN COMPARISON WITH MODERN ITALIAN**

*Bozhidar Boyadzhiev
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
Medical University Plovdiv*

The object of this study are the lexical and syntactic modifiers in the functional-semantic periphery of conclusivity in modern Bulgarian and their analogues in Italian.

The objectives of the study are to provide a brief overview of the most important scientific studies on the Bulgarian conclusive mood, to present the lexical and syntactic markers of inferentiality in the Bulgarian language and to analyze the peripheral functional-semantic equivalents of the modifiers of interest in modern Italian, thereby emphasizing the manifestations of interlingual symmetry and asymmetry.

Keywords: conclusive, linguistic means, Bulgarian, Italian, evidentiality, comparative grammar

Обект на настоящото изследване са част от периферийните езикови средства във функционално-семантичното микрополе на конклузивността в съвременния български език (лексикалните и синтактичните модификатори) и техните аналози в италианския език. Целите са няколко: да направим кратък обзор на по-важните научни изследвания по въпроса за българското умозаключително наклонение, да представим лексикалните и синтактичните маркери на конклузивността в българския език и да анализираме периферийните езикови средства, които се явяват функционално-семантични еквиваленти на интересуващите ни модификатори в съвременния италиански език, като акцентуваме върху проявите на междуетикова симетрия и асиметрия.

I. Кратка история на изследванията за българския конклузив

Въпросът за конклузивното значение в българския език се осветлява още в началото на 20-и век благодарение на Ю. Трифонов. Езиковеда изследва проявленията на еловите причастия, като включва както преизказните (*пишел*), така и формите от типа *пишел е*, заключавайки, че „покрай тия случаи новобългарският език различава и други, в които говорителят, ако и да не е личен свидетел на разказваното, повече изтъква действителността на последното, а не своята отдалеченост от него. В тия случаи спомагателният глагол се задържа във всички лица“. Ю. Трифонов привежда следния пример: „Вероятно някоя котка или куче е бутнало тухлите, а глупавата Пена надала врява“ (Трифонов/Trifonov 1905: 168). През следващите десетилетия не се наблюдава значителен интерес към формите и семантиката на умозаключителното наклонение.

Най-същественият принос за формулирането на конклузива като субективномодална грамема от категорията наклонение е на И. Куцаров, като той изследва както ядрените, така и част от периферийните му маркери (Куцаров/Kutsarov 1985: 108 – 113 и Куцаров/Kutsarov 1994a: 196 – 205). Авторът първи съпоставя явлението умозаключителност в съвременния български език с изразяването му в ред други езици (почти всички славянски), които не го притежават – белоруски, полски, украински, словашки, чешки и руски (съотв. в Куцаров/Kutsarov 1987a, 1987b, 1988, 1993, 1994b). В монографията си „Едно екзотично наклонение на българския глагол“ изследователят доказва самостоятелната му природа, като прави важния извод, че „несъчетаемостта с маркираните модални значения, от една страна, и ясно изразената субективномодална семантика, от друга, определят мястото на конклузива в морфологичната категория наклонение“ (Куцаров/Kutsarov 1994: 152). Наред с това изследователят интерпретира съвсем прецизно и семантиката му: „Граемата **умозаключително наклонение (конклузив)** изразява действие (или резултат от действие), което се установява от говорещото лице по пътя на умозаключението, обобщението и предположението“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 287). И П. Пашов поддържа становището за автономния характер на конклузива, като обединява обаче формите от типа *пишел е* и *ще да е писал* (Пашов/Pashov 1999: 196).

Г. Герджиков също има важен принос в проучванията по въпроса за умозаключителното наклонение (Герджиков/Gerdzhikov 1977, 1984) – той изхожда от двуполусния характер (*по съвместимост*) на формите от типа *чел е* (за конклузивен аорист и за индикативен перфект) и поддържа становището за самостоятелен характер на умозаключителните

форми. Според него обаче *конклузивът* е част от т.нар. хиперкатегория **модус на изказване на действието**, която включва още *индикатива*, *ренаратива* и *дубитатива* (Герджиков/Gerdzhikov 1984: 85 – 86). Р. Ницолова (Ницолова/Nitsolova 1984, 2008/2023), от своя страна, нарича същата свръхкатегория¹ *евиденциалност*, а нейните членове – евиденциали. Изследователката не приема, че конклузивът е част от МК наклонение, като изхожда от това, че конклузивните и ренаративните форми за 1 и 2 л. са общи. Наред с това според нея, „въпреки че носят и определени модални значения“, формите от типа *пишел е* „участват в системата на евиденциалите преди всичко с информацията за източника на предаваната информация (тя е несвидетелска, не е свързана с перцепция) и с нейното класифициране като собствена информация“ (Ницолова/Nitsolova 2023: 354).

К. Чакърова е друг съвременен изследовател, който анализира проблема за конклузива, като приносът ѝ е от ключово значение за проучването на палитрата от периферийни езикови средства в полето на умозаключителната модалност (виж Чакърова/Chakarova 1990, 2000/2024, 2012, 2021 и 2023, както и Чакърова, Койнакова/Chakarova, Koynakova 2016). Авторката обръща внимание върху факта, че запазването на спомагателния глагол съм в 3 л. (*е/са*) в състава на конклузивните форми всъщност „подчертава задължителната връзка с дадено съобщение, актуализира го като резултат от извършените в момента предположения или умозаклучения, преодолявайки по този начин нешифтерността на третото лице“ (Чакърова/Chakarova 1990 и 2000/2024, цит. по 2024: 199). Важно е да отбележим, че изследователката разглежда въпроса и в съпоставителен план със сърбохърватски (Чакърова/Chakarova 2012) и английски (Чакърова, Койнакова/Chakarova, Koynakova 2016), откривайки както симетрия, така и асиметрия при изразяването на умозаклучение. Основателно са отбелязани слабостите в недостатъчно пълното представяне на периферийната гама на ФСП на конклузива при И. Куцаров и са описани изключително детайлно лексикалните и синтактичните маркери по групи, като са отчетени тяхната специфика, реализация, функционалност и съчетаемост с ядрените средства (Чакърова/Chakarova 2021: 234 – 248). Друг съвременен учен с принос в описанието на микрополевата периферия на умозаключителността е Д. Димитрова (вж. Димитрова/Dimitrova 2017, 2019). Авторката стига до заключението, че „[н]ай-често периферийното изразяване на умозаклучи-

¹ Терминът „свръхкатегория“ е мой (Б. Б.). Използван е като синоним на „хиперкатегория“ (вж. напр. Герджиков/Gerdzhikov 1984).

телна модалност се осъществява чрез лексикални модификатори – частици, наречия и глаголи“ (Димитрова/Dimitrova 2017: 59).

По-голямата част от съвременните изследователи на конклузива – К. Алексова (виж напр. Алексова/Aleksova 2014, 2020, 2021 и 2023), Е. Търпоманова (Търпоманова/Tarpomanova 2019), Л. Ласкова (Ласкова/Laskova 2022) и М. Московка (Москова/Moskova 2023), поддържат становището, че умозаключителните форми са компонент (евиденциал) от хиперкатегорията *евиденциалност*. Общото между споменатите автори е, че те не коментират характера на тази хиперкатегория – морфологична, семантична, текстова, – подчертано комплициран въпрос, ако бъде отчетен фактът, че в рамките на евиденциала си взаимодействат две различни морфологични категории – *вид на изказването* и *наклонение*.

Обобщение: Обзорът на гледните точки по въпроса за българския конклузив доказва още веднъж, че това езиково явление е дискуссионно в българистичната граматична литература.

II. Лексикални и синтактични средства за изразяване на умозаключителна модалност в съвременния български и италиански език

II.1. Лексикални периферийни модификатори

II.1.1. Модални наречия

Той очевидно действително се е готвел да мине границата (БР/BR) // *Ecco perchè non si fermava mai: stava apprestandosi a passare la frontiera* (D. Lilov).

Комбинацията от две модални наречия е преведена на италиански със синтактичен модификатор – изречение (=то защо той не се спираше въобще/не се е спрял изобщо:), а използваната глаголна форма е в **imperfetto** (имп.) (=канеше се/щеше да преминава).

Но игуменът искаше още веднъж да провери. Може би е забравил нещо (ЕП/EP) // *Ma l'igumen voleva controllare ancora una volta. Forse aveva dimenticato (1) qualcosa* (I. Barba); *Ma il priore volle controllare tutto ancora una volta. Temeva d'aver dimenticato (2) qualcosa* (A. Carito).

Тук преводачите са превели чрез адвербиала *forse* (=може би), както и с каузативния глагол *temere* (=опасявам се) + **trapassato prossimo** (1) (мин. предв. вр.) и **infinitivo** (2) (инф.) + минало причастие.

Доктор Соколов наистина е бил оня час у ханъмката (ИБ/IV1) // *Il dottor Sokolov a quell'ora doveva certamente essere dalla turca* (L. Borriero – Picchio); *Il dottore Sokòlov è stato veramente in quell'ora dalla Lanàmkа* (O. Miletic – Balabanova); *Янакиев не познавам. Може би е работил по-*

рано (CC/SS) // *Questo Giovanni non lo conosciamo. Forse lavorava qui ancora prima* (P. Della Porta); *Следователно опасността за народовластие от монархизма (едновластие) е изчезнала безвъзвратно* (AC/AS) // *Dunque il perico lo corso dal potere popolare, derivante dalla monarchia (potere personale) è scomparso definitivamente* (G. Brucciani).

В първия пример преводачът е използвал конструкцията **dovere** + **essere** (=трябва да) в **imperfetto** (имп.) + наречието *certamente* (=сигурно), усилвайки конклузивната семантика, а във втория **passato prossimo** (сл. мин. вр.) и отново адвербиал – *veramente* (=наистина). В третия е употребено аналогично модално наречие *forse* (=може би) отново с **imperfetto**, а в четвъртия – *dunque* (=следователно) + **passato prossimo**.

Сигурно брат ми това е харесал у теб – той е по естествените неща, по леко първобитните (МКМ/МКМ) // *Sicuramente a mio fratello sei piaciuta per questo: preferisce le cose naturali, appena un po' primitive* (G. Fratini); *Най-голяма заслуга за успеха на спектакъла допринесе Никол Гюзелев в главната роля. Очевидно той се е подготвил за нея* (АА/АА) // *Al successo dello spettacolo ha contribuito con grande merito Nicola Ghiuselev, interpretandone il ruolo principale. Si è chiaramente preparato per tale ruolo* (C. Casarosa); *Той навярно е стигнал вече до летището и бърза, и тича да сvari отлитащия самолет* (АК/АК1) // *Lui sicuramente sarà già arrivato in aeroporto e va di fretta, corre per prendere l'aereo che sta già partendo* (V. Salvini);

В тези изречения използваните глаголни форми са отново в **passato prossimo** (сл. мин. вр.), като те са комбинирани съответно с периферийните маркери за конклузивност *sicuramente* (=сигурно) и *chiaramente* (=ясно), а в последния имаме и транспонирана употреба на **futuro anteriore** (бъд. предв. вр.).

Действително, Италия се е създала като държава горе-долу като България – в края на миналия век, по времето на Гарибалди (АМ/АМ) // *In effetti, Italia si è formata più o meno nello stesso periodo come la Bulgaria – verso la fine del secolo scorso, ai tempi di Garibaldi* (V. Nikolova); *È vero, effettivamente l'Italia, come anche la Bulgaria, è divenuta uno Stato unitario ai tempi di Garibaldi ovvero verso la fine dell'Ottocento* (A. Marcevski);

Понякога ни се струва, като че не се грижи за нас, като че ни е пренебрегнал с безкрайна забрава, но не е така (ПХ/ПХ) // *Talora ci sembra come non si curasse di noi, come ci avesse trascurato in un oblio senza fine, ma non è così* (A. Pitassio).

В тези примери конклузивното значение е изразено чрез конструкции *in effetti* (=всъщност) + **passato prossimo** (сл. мин. вр) и *è vero* (=вярно е) + наречието *effettivamente* (=действително), като и в този случай глаголната форма е в **passato prossimo**. В последния пример има комбинация от адвербиала *come* (=сякаш) и **congiuntivo trapassato** (мин. предв. кон.).

Изглежда, че по това време Белчев не е бил в леглото си (АГ/АГ) // *Pare che a quell'ora Belchev non si trovasse a letto* (G. Rampini); *Той се разучава с изключителен интерес, сякаш е срещнал непознат човек* (ДЕ/ДЕ) // *Si studia con estremo interesse, come se avesse incontrato uno sconosciuto* (G. Spadoni); *Прави салават и олелия, като че е умрял фелдмаршал... Чорт побери* (ИБ/IV2) // *Fai chiasso e ti lamenti come se fosse morto un feld-maresciallo... Al diavolo* (E. Damiani).

Тук преводачите са изразили конклузивно значение чрез глагола *parere* (=изглежда) и наречието *come se* (=сякаш) съответно + **congiuntivo imperfetto** (имп. кон.) и **congiuntivo trapassato** (мин. предв. кон.).

II.1.2. Каузативни глаголи

И днеска няма бой. – Чини ми се, че Бяла черкова им е отворила работа... (ИБ/IV1) // *Credo che Bjala Cerkva abbia dato del filo da torcere a quelli...* (L. Borriero – Picchio); *Ми паре че Биџла Церква abbia loro dato da fare* (O. Miletic – Balabanova); *Мисля, че всеки си е научил урока* (АП/АР) // *Penso che ognuno abbia imparato la lezione* (R. Adinolfi); *Подозирам, че Бог е създал това странно семейство, за да ни каже нещо* (ГГ/GG3) // *Sospetto che Dio abbia creato questa strana famiglia per dirci qualcosa* (D. Di Sora, I. Stoilova); *Аз повече не видях циглявия, но предполагам, че е пристигнал гол и е влязъл гол в суматохата* (ЙР/JR) // *Non vidi più il perticone, ma suppongo che sia arrivato nudo ed entrato nudo nel pandemonio* (D. Manera).

В тези преводи са използвани глаголите *credere* (=вярвам), *parere* (=струва ми се), *pensare* (=мисля), *sospettare* (=подозирам) и *supporre* (=предполагам) + **congiuntivo presente** (сег. кон.).

Предполагам, че в тази страна практиката никога не е спирала от Втората световна насам (ГГ/GG1) // *Suppongo che in questo paese la pratica non sia mai cessata a partire dalla Seconda Guerra mondiale* (G. Dell'Agata); *Подозирам, че Франсоаз я е избрала само защото подхожда по розовия си цвят на общия тон на интериора* (БР/BR) // *Mi viene il sospetto che Françoise abbia scelto questo quadro soltanto perché si intona a meraviglia con le altre finiture rosa, colore predominante*

dell'appartamento (D. Lilov); *Мисля, че Сюлейман е застрелял с пищов брага си* (АД/АД) // *Penso che Suleiman abbia ucciso suo fratello con la pistola* (C. Saccà).

И в тези три еквивалента е употребен **congiuntivo presente** (сег. кон.) в комбинация с каузативните глаголи *supporre* (=предполагам) и *pensare* (=мисля), както и със синтактичния модификатор *mi viene il sospetto* (=достигам до подозрението/идва ми подозрението).

II.1.3. Съществителни имена – извод, заключение, обобщение, доказателство, съмнение и др.

Извод? 007 *е търсил решение на задачата – да проникне незабелязано във вилата не през сушата, а откъм морето* (АГ/АГ) // *Che cosa dobbiamo concludere? Che l'agente X tentava di risolvere il problema di entrare nella villa senz'essere visto, non dalla terra ma dal mare* (G. Rampini); *В преминалият брой на вестникът си, като говорихме за безотрадното положение на нашият народ, ние с няколко думи дойдохме до заключение, че моя народ е болен* (ХБ/НВ) // *Nel penultimo numero del nostro giornale, parlando della situazione senza uscita del nostro popolo, noi con poche parole, siamo giunti alla conclusione che questo popolo è ammalato* (L. Salvini).

В ексцерпираните преводни еквиваленти имаме перифериен модификатор изречение – *che cosa dobbiamo concludere* (=какво трябва да заключим?) + глагол в **imperfetto** (имп.), също така аналогична лексема с конклузивна семантика – *conclusione* (=заключение) + **presente** (сег. вр).

Общата преценка на богомилството ни води до заключението, че то представлява едно забележително социално-религиозно движение през епохата на средновековието (ДА/ДА) // *Il giudizio complessivo sul bogomilismo ci porta a concludere che esso rappresenti un notevole movimento socio-religioso dell'epoca medievale* (V. Spasova); *След няколкодневен размисъл той дойде до неоспоримото заключение, че романът трябва да бъде преди всичко битов* (СМ/СМ) // *Dopo alcuni giorni di riflessione giunse alla indubitabile conclusione che il romanzo avrebbe dovuto essere soprattutto di costume e di ambiente contadino* (G. Dell'Agata); *От тая минута в душата му се промъкна злокобното съмнение, че пак е станал провал* (ЕС/ЕС1) // *Da quel momento il sospetto di una sventura gli si era infiltrato nel cuore: forse era franato qualcosa* (L. Salvini); *Da quel momento gli si era insinuato nell'animo il dubbio sinistro che fosse accaduta una disgrazia* (D. Di Sora).

В тази група примери е налице глаголът *concludere* (=заключавам) и съществителното име *conclusione* (=заключение), а глаголните форми

са **presente** (сег. вр.) и **condizionale composto** (мин. конд.). В третия превод имаме 2 лексикални конклузивни маркера в комбинация – субстантива *sospetto* (=подозрение) и адverbиала *forse* (=може би), последвани от глаголна форма в **trapassato prossimo** (мин. предв. вр.), а в последния – лексемата *dubbio* (=съмнение) + **congiuntivo trapassato** (мин. предв. кон.).

Най-голямото доказателство е, че тя го **допуска** в будоара си (МКМ/МКМ) // *E lo prova il fatto che lei lo fa entrare nel suo boudoir* (G. Fradini); Мери скоро стига до извода, че ако с Димов стане нещастие, тя **може** само **да сначели** от злополуката (БР/БР) // *Mary arriva quindi presto alla conclusione che se a Dimov succede qualche cosa lei non potrà che avere dei vantaggi dalla disgrazia* (D. Lilov).

В цитираните изречения отново са използвани лексеми с конклузивно значение – *fatto* (=факт/доказателство) и *conclusione* (=заключение/извод) + глаголи съответно в **presente** (сег. вр.) и **futuro semplice** (бъд. вр.). След направения преглед на тази група умозаключителни лексикални периферийни маркери прави впечатление, че в българските примери обикновено липсват ядрени конклузивни форми – основание да твърдим, че лексемите имат известна автономност в периферията на това ФСП.

II.1.4. Модални частици – *май*, *гаче* и др.

A-a, май и ти си пийнал, приятелю (ЕП/ЕР) // *Ah, ah! Forse anche tu sei un po' brillo, amico* (I. Barba); *Aah, ma anche tu, pare, te la inumidisci la gola, eh amico* (L. Pampuri); *Tu, Паскале, май не си видял добре* (ЙЙ/ЈЈ) // *Che tu non abbia visto bene, a volte, Paskal?* (L. Borriero – Picchio).

В първите два преводни еквивалента са използвани модалното наречие *forse* (=може би) и каузативният глагол *parere* (=изглежда) + **presente** (сег. вр.), а в третия липсва лексикален маркер, но глаголят е в **congiuntivo presente** (сег. кон.), като е поставен и въпросителен знак, чрез който по-скоро се изразява съмнение, а не умозаключение.

Да ги видиш сега как се сговарят! Гаче са били родени един за други (ИБ/IV1) // *Se li vedessi ora, come vanno d'accordo! Come fossero nati l'uno per l'altro...* (L. Borriero – Picchio); *Se vedessi come ora vanno d'accordo! Come se fossero nati l'uno per l'altra...* (O. Miletic – Balabanova); *A-a, май и ти си пийнал, приятелю* (ЕП/ЕР) // *Ehi, per caso non ti sei fatto anche tu una bevutina, amico?* (L. Borriero – Picchio); *Ehi, non è che hai bevuto un goccio pure tu prima di partire?* (V. Nikolova).

В първите два примера е използвана комбинацията от **congiuntivo trapassato** (мин. предв. кон.) + наречието *come* (*se*). В останалите два –

с конструкции *per caso* (=да не би да си/да не си?), както и *non è che* (=не е като да си...нали?) + **passato prossimo** (сл. мин. вр.) и въпросителна интонация.

II.2. Синтактични периферийни модификатори

II.2.1. Синтактичният модификатор *трябва да* в съставни глаголни сказуеми

*Капасъзът не може да се намери днес – трябва да се е натряскал в някоя кръчма (ИБ/IV1) // Il Kapasaz non si è potuto trovare oggi, – **si sarà sborniato** in qualche osteria (L. Borriero – Picchio); Non ho potuto rintracciare oggi Kapasàz – **avrà preso** una bella sbornia in qualche bettola (O. Miletic – Balabanova); Сега лицето ми трябва да е станало по-грозно от кучешко (ЕП/ЕР) // Adesso il mio viso **sarà sicuramente diventato** più brutto di quello di un cane (I. Barba); Ora il mio volto **deve essere diventato** più terribile di quello di un cane (A. Carito); Трябва да е бързал, защото не беше сварил да опаше червения си пояс (ЙЙ/ЈЈ) // **Doveva essersi affrettato**, perchè non era riuscito a cingersi il suo rosso pòjas (B. Del Re).*

В първите три примера конструкцията е преведена чрез **futuro anteriore** (бъд. предв. вр.), като в третия е добавено и наречието *sicuramente*. В останалите два пък е използвана комбинацията **dovere + essere** (=трябва да) с минали причастия.

II.2.2. Синтактичният модификатор *може да* в съставни глаголни сказуеми

*И Димитър нищо не знае... – Може да са го пратили къде Видин (ИБ/IV2) // Ma anche lui non ne sa nulla... – Può darsi l'abbiano mandato dale parti di Vidin (L. Pampuri); Ma anche Dimìter non sa nulla... – Può essere che l'abbiano mandato verso Vîdin (E. Damiani); Севда не дойде до обед. Може да е имала работа, да се е записала в нещо и да е оставила за след пладнина (ГК/ГК) // Quella mattina Sevda non venne. **Forse aveva avuto da fare, era occupata ed aveva rimandato (1)** al pomeriggio (L. Salvini); Това ти нося, защото си от франките. Може да е бил на някой твой прадядо (АД/АД) // Questa te la porto perchè sei dei Franchi. **Forse è appartenuta (2)** a qualche tuo antenato (C. Saccà).*

В първите два примера е използван **congiuntivo presente** (сег. кон.) със синтактичните конструкции *può darsi* (=може би) и *può essere che* (=може да), а в другите два – наречието *forse* (=може би) + **trappassato prossimo (1)** (мин. предв. вр.) и **passato prossimo (2)** (сл. мин. вр.).

Може да са създали два нови сектора, а може и да са слели три стари. Нищо с положителност не може да се каже – трябва да се

търси (CC/SS) // *Può essere che abbiano creato due nuovi settori, come pure abbiano unito in uno solo tre vecchi. Non si può affermare niente con certezza, occorre fare delle ricerche* (P. Della Porta).

И в последния пример е използван **congiuntivo passato** (мин. кон.) със синтактичната конструкция *puo essere che* (=може да).

II.2.3. Предикативни конструкции от типа **ясно е, сигурно е, сигурен съм, уверен съм, убеден съм** и др.

А разказът е безкраен. Както е безкраен лабиринтът. Явно е, че Шехерезада е взела идеята оттам (ГГ/GG4) // *E il racconto è infinito. Come infinito è il labirinto. È ovvio che Sharazàd ha preso (1) di lì la sua idea* (G. Dell'Agata); *А дървото кой го снеса? – Семето. – Ясно е, че тук вече е научил* (ГГ/GG3) // *E l'albero chi lo fa? – Il semino. – È chiaro che questo già lo sapeva (2)* (D. Di Sora, I. Stoilova); *Вярно е, че човекът най-слабо е прогресирал в подобрението на своя политико-обществен порядък* (AC/AS) // *È vero che l'uomo ha fatto (1) progressi poco rilevanti nel miglioramento del proprio ordine politico-sociale* (G. Brucciani).

И в трите преводни еквивалента са използвани аналогични предикативни конструкции – *è ovvio* (=ясно е), *è chiaro* (=ясно е) и *è vero* (=вярно е) + глаголни форми в **passato prossimo (1)** (сл. мин. вр.) и **imperfetto (2)** (имп.).

Ясно е, че при това положение, с тези свои черти нито богомилската идеология през XIV в., нито свързаното с нея адамитство са били в състояние да упражняват такова въздействие върху съзнанието на хората, което да стимулира класовата борба (ДА/DA) // *È evidente che, in questo stato di cose e con questi tratti peculiari, né l'ideologia bogomila del sec. XIV, né l'adamitismo ad essa collegato, erano in grado di esercitare un'influenza sulle coscienze, tale da poter stimolare la lotta di classe* (V. Spasova).

В последния пример също е използвана подобна фраза – *è evidente* (=очевидно е) + глаголна форма в **imperfetto** (имп.).

Уверен съм, че щом излязох из стаята, бай Ганьо е отворил похлупците (AK/AK2) // *Sono convinto che, appena uscì dalla stanza, baj Ganjo ha aperto le sue ciotole* (L. Borriero – Picchio); *Сигурен съм, че всичко е започнало с глагол. Не би могло да бъде иначе* (ГГ/GG3) // *Sono certo che tutto è cominciato dal verbo. Non potrebbe essere diversamente* (D. Di Sora, I. Stoilova); *Сигурен съм, че е контрабандирал от Румъния и сол* (EC/ES2) // *Sono sicuro che ha contrabbandato dalla Romania anche del sale* (D. Manera); *Сигурен съм, че баща ми веднага се е сговорил със съседите си* (ГГ/GG2) // *Sono certo che mio padre si è messo subito d'accordo coi vicini* (G. Dell'Agata).

Тук също са използвани аналогични синтактични модификатори – *sono convinto* (=уверен съм), *sicuro* (=сигурен) и *certo* (=убеден) + **passato prossimo** (сл. мин. вр.).

Убеден съм, че някой верблюд **е легнал** на пътя ѝ и си играе с нея, както котката си играе с кълбо прежда (ЙР/JR) // *Sono convinto che qualche verbljud si è sdraiato sulla sua strada e ci gioca, come un gatto col gomitolo di filo* (D. Manera); Обзалагам се, че в живота си **не е виждала** биде (МКМ/МКМ) // *Scommetto che in vita sua non ha mai visto un bidè* (G. Fratini); Като си спомням хубостта на планината, сигурен съм, че **е било** хубаво (АД/AD) // *Ricordando quanto è bella la montagna, sono sicuro che doveva essere bello* (C. Saccà).

В тези примери е употребено отново **passato prossimo** (сл. мин. вр.) с периферийните оператори *sono convinto* (=уверен съм) и *scommettere* (=обзалагам се), но също и конструкцията **dovere + essere** (=трябва да е) в **imperfetto** (имп.) + маркера *sono sicuro* (=сигурен съм).

II.2.4. Идиоматични конструкции с конклузивна семантика

Ето го бунтовник!... Не ще дума, той **е турил** малките сополовци да леят кушуми... (ИБ/IV1) // *Anche lui ribelle... Manco a dirlo, è stato (1) lui a indurre quei mocciosi a fondere il piombo...* (L. Borriero – Picchio); *Eccolo ribelle! Non v'è dubbio che è stato (1) lui a metter su i piccini bavosi perchè fabbrichino (2) pallottole!*... (O. Miletic – Balabanova).

В първите два превода са използвани аналогични конструкции – *manco a dirlo* (=излишно е да се казва), както и *non v'è dubbio* (=няма съмнение) + **passato prossimo (1)** (сл. мин. вр.), но и **congiuntivo presente (2)** (сег. кон.).

Нямаше никакво съмнение, че размириците по селата **са започнали** (ЙЙ/JJ) // *Non c'era nessun dubbio che i torbidi erano incominciati nei villaggi* (L. Borriero – Picchio).

В този преводен еквивалент отново е употребен изразът *non c'era dubbio* (=нямаше съмнение) + **trappassato prossimo** (мин. предв. вр.).

Няма съмнение, че *non* Богомил и неговите последователи **са познавали** добре тези дуалистични ереси – по-специално павликянството и масалианството (ДА/DA) // *È indubbio che Bogomil e i suoi seguaci conoscessero (1) bene queste eresie dualistiche (in particolar modo il paulicianesimo ed il messalianesimo)* (V. Spasova); В края на краищата хиляди други живописци **са изобразявали** само своите домашни интериори или безплатните си модели от квартала (АА/АА) // *In fin dei conti sono migliaia di pittori che hanno dipinto (2) solo gli interni della loro casa o i modelli offerti gratuitamente dal loro quartiere* (C. Casarosa).

В тези два превода са използвани **congiuntivo imperfetto (1)** (имперф. кон.) и **passato prossimo (2)** (сл. мин. вр.), които са влезли в комбинации съответно с периферийните синтактични маркери *è indubbio* (=несъмнено е) и *in fin dei conti* (=в крайна сметка).

Разтворът им *е бил, по всичко изглежда, свършил* (ДЕ/ДЕ) // *Con tutta probabilità ha finito la malta* (G. Spadoni); *Cega si давам сметка, че тя първа е усетила* (ГГ/ГГ2) // *Adesso mi rendo conto che lei lo aveva capito per prima* (G. Dell'Agata); *В крайна сметка е забравил тази божествена, т.е. флорална природа* (ГГ/ГГ2) // *Ma poi avrebbe dimenticato questa natura divina, cioè floreale* (G. Dell'Agata); *Във всеки случай тук се е случило* някакво голямо нещастие (ИБ/IV1) // *In ogni caso lì era accaduta una grande sciagura* (L. Borriero – Picchio); *In ogni caso doveva esser successa una grande disgrazia* (O. Miletic – Balabanova).

В първия пример има идентична конструкция – *con tutta probabilità* (=по всяка вероятност) + **passato prossimo** (сл. мин. вр.), във втория – *rendo conto* (=осъзнавам) + **trappassato prossimo** (мин. предв. вр.), в третия – *poi* (=тогава, следователно) + **condizionale composto** (минал/сложен кондиц.), а в четвъртия и петия – аналогичен периферийен маркер *in ogni caso* (=във всеки случай) съответно + **trappassato prossimo** и предположителната форма *dovere* + *essere* (=трябва да) в **imperfetto**.

В хода на настоящия теоретичен и практически анализ достигнахме до следните изводи:

1. Българският език разполага с изключително широка палитра от **лексикални и синтактични** периферийни конклузивни модификатори, между които се установяват йерархични отношения, предопределени от разликата в степента на автономност и честотата на употреба.

2. Италианският език не притежава ядрени форми за изразяване на умозаключение, но за сметка на това също разполага с богат набор от периферийни оператори. По отношение на този тип модификатори между двата езика **е налице пълна междуезикова симетрия**. Тези факти потвърждават за пореден път важния извод на Р. Якобсон, че „отсъствието на определено граматично явление в даден език не означава невъзможност за точно предаване на цялата понятийна информация, съдържаща се в оригинала“ (Якобсон/Yakobson 1978, цит. по Чакърова, Койнакова/Chakarova, Koynakova 2016: 84).

3. При преводите на българските изречения с ядрена конклузивна форма и периферийен маркер – лексикален или синтактичен, в италианския език най-честият и логичен избор по формални причини е **passato prossimo** (сложно минало време) от типа *è andato/ha scritto* (*отишъл е/пишел е*).

4. Като преводни еквиваленти се използват и миналите изявителни форми в **imperfetto**, **trappassato prossimo**; следходната форма **futuro anteriore** в транспозиция (обикновено в комбинация с периферийни модификатори за по-силно/уверено умозаклучение); маркираните модални форми – **congiuntivo passato**, **congiuntivo imperfetto**, **congiuntivo presente** и **condizionale composto/passato**; както и конструкцията **dovere + essere** (най-често съчетавани с периферийни модификатори за по-слабо/неуверено умозаклучение).

5. В темпоралната система на италианския език изборът на глаголната форма в главните или подчинените изречения не е произволен, а се основава на задължителното съгласуване при сложни изречения (вж. Петканов/Petkanov 1982, Кирякова/Kiryakova 2004, Трифоне, Палермо/Trifone, Palermo 2005, Бояджиева/Boyadzhieva 2007, Раданова/Radanova 2019). Това е особено валидно за **конюнктивните форми** (**congiuntivo passato**, **imperfetto** и **presente**), чиято употреба се „активира“ от **специфична група глаголи или модални наречия** в главните изречения, макар при подчинителното наклонение в италиански да се проявява тенденция към функционално ограничаване (вж. Данчева/Dancheva 2002: 19).

6. След направения преглед на различните теоретични постановки за същността на българския конклузив се солидаризираме със становището, че това е **самостоятелна грамема** от глаголната морфологична категория *наклонение*. Що се отнася до алтернативното мнение за участието на конклузива в хиперкатегорията *евиденциалност* (*модус на изказване*), смятаме, че в състава на подобна категория той влиза в „конкурентия“ с индикативните форми (напр. *пишеше*), ренаративните (*пишел*) и т.нар. дубитативни форми (*бил пишел*) **не на морфологично (граматично), а на текстово равнище**.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексова/Aleksova 2014: Алексова, К. Конклузивът и неговите употреби в съвременния български език. // *Трети конгрес по българистика, 23 – 26 май 2013 г. Том 13. Секция „Български език“. Подсекция „Съвременен български език. Фонетика и граматика“*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2014, 99 – 124. [Aleksova, K. Konkluzivat i negovite upotrebi v savremenniya balgarski ezik. // *Treti kongres po balgaristika, 23 – 26 may 2013 g. Tom 13. Sektsiya “Balgarski ezik”. Podseksiya “Savremenen balgarski ezik. Fonetika i gramatika”*. Sofia: UI “Sv. Kl. Ohridski”, 2014, 99–124.]

Алексова/Aleksova 2020: Алексова, К. Конклузивът и презумптивът в съвременния български език – общност и различия. // *XXV Държа-*

винские чтения „Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики. Сборник статей по материалам XLIX международной филологической конференции, посвященной памяти Людмилы Алексеевны Вербицкой (1936 – 2019)“. Санкт Петербург: ВВМ, 2020, 13 – 22. [Aleksova, K. Konkluzivat i prezumptivat v savremenniya balgarski ezik – obshtnost i razlichiya. // *XXV Derzhavinski chteniya “Sovremennye i istoricheskie problemy bolgaristiki i slavistiki. Sbornik stetey po materialam XLIX mezhdunarodnoy filologicheskoy konferentsii, posvyashtennoy pamyati Lyudmily Alekseevny Verbitskoy (1936 – 2019)”*. Sankt Peterburg: VVM, 2020, 13–22.]

Алексова/Aleksova 2023: Алексова, К. Проницаемостта на формите на конклузива в съвременния български език. // *Чуждоезиково обучение, брой № 4, 2023, 347 – 358.* [Aleksova, K. Pronitsaemostta na formite na konkluziva v savremenniya balgarski ezik. // *Chuzhdoezikovo obuchenie, broy № 4, 2023, 347–358.*]

Алексова/Aleksova 2021: Алексова, К. Семантична и формална съпоставка на презумптива и конклузива в съвременния български език. // *Studia philologica universitatis velikotarnovenssis. Брой № 40/1. Docendo discimus. Научни изследвания в чест на 65-годишнината на доц. д-р Анелия Петкова.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2021, 71 – 86. [Aleksova, K. Semantichna i formalna sapostavka na prezumptiva i konluziva v savremenniya balgarski ezik. // *Studia philologica universitatis velikotarnovenssis. Брой № 40/1. Docendo discimus. Nauchni izsledvaniya v chest na 65-godishninata na dots. d-r Aneliya Petkova.* Veliko Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodii”, 2021, 71–86.]

Boyadzhieva/Бояджиева 2007: Boyadzhieva, N. *Grammatica italiana. Nozioni di base ed esercizi.* София: Полис, 2007.

Герджиков/Gerdzhikov 1977: Герджиков, Г. Една специфична глаголна категория в съвременния български език (Категорията „ангажираност на говорещия с изказването на действието“). // *Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии, Българско езикознание, Т. 2, 1977, 9 – 68.* [Gerdzhikov, G. Edna spetsifichna glagolna kategoriya v savremenniya balgarski ezik (Kategoriyata “anghazhiranost na govoreshtiya s izkazvaneto na deystvieto”). // *Godishnik na Sofiyskiya universitet, Fakultet po slavyanski filologii, Balgarsko ezikoznanie, T. 2, 1977, 9–68.*]

Герджиков/Gerdzhikov 1984/2003: Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2003. [Gerdzhikov, G. Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskiya ezik. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1984/2003.]

- Данчева/Dancheva 2002:** Данчева, М. Наклонението като граматична категория в древните и в някои съвременни индоевропейски езици. // *Съпоставително езикознание*, 2002, Г. XLVIII, кн. 1, 5 – 31. [Dancheva, M. Naklonenieto като gramatichna kategoriya v drevnite i v nyakoi savremenni indoevroleyski ezitsi. // *Sapostavitelno ezikoznanie*, 2002, G. XLVIII, kn. 1, 5–31.]
- Димитрова/Dimitrova 2017:** Димитрова, Д. За някои периферийни средства в микрополето на конклузивната модалност. // *Слово и памет. Сборник с доклади от Осемнадесетата национална конференция за студенти и докторанти*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2017, 49 – 60. [Dimitrova, D. Za nyakoi periferiyni sredstva v mikropoletoto na konkluzivnata modalnost. // *Slovo i pamet. Sbornik s dokladi ot Osemnadesetata natsionalna konferentsiya za studenti i doktoranti*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2017, 49–60.]
- Димитрова/Dimitrova 2019:** Димитрова, Д. Ядрени и/или периферийни средства за изразяване на презумптивна семантика в българския и в новогръцкия език. // *Български език и литература*, брой 61, № 4, 2019, 398 – 407. [Dimitrova, D. Yadreni i/ili periferiyni sredstva za izrazyavane na prezumptivna semantika v balgarskiya i v novogratskiya ezik. // *Balgarski ezik i literatura*, broj 61, № 4, 2019, 398–407.]
- Кирякова/Kiryakova 2004:** Кирякова, И. *Италианска граматика*. София: Наука и изкуство, 2004. [Kiryakova, I. *Italianska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo, 2004.]
- Куцаров/Kutsarov 1985:** Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1985. [Kutsarov, I. *Ocherk po funkcionalo-semantichna gramatika na balgarskiya ezik*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, 1985/1989.]
- Куцаров/Kutsarov 1987а:** Куцаров, И. Българският конклузив и функционалните му еквиваленти в белоруския език. // *Съпоставително езикознание*, брой № 1, 1987, 14 – 21. [Kutsarov, I. Balgarskiyat konluziv i funktsionalnite mu ekvivalenti v beloruskiya ezik. // *Sapostavitelno ezikoznanie*, broj № 1, 1987, 14–21.]
- Куцаров/Kutsarov 1987б:** Куцаров, И. Българският конклузив и функционалните му еквиваленти в полския език. // *Научни трудове на ПУ*, Т. 25, кн. 1, 1987 – *Филология*, 9 – 21. [Kutsarov, I. Balgarskiyat konluziv i funktsionalnite mu ekvivalenti v polskiya ezik. // *Nauchni trudove na PU*, T. 25, kn.1, 1987 – *Filologiya*, 9–21.]
- Куцаров/Kutsarov 1988:** Куцаров, И. За някои функционални еквиваленти на българския конклузив в съвременния украински език. // *Съ-*

- поставително езикознание, брой № 4 – 5, 1988, 43 – 50. [Kutsarov, I. Za nyakoi funktsionalni ekvivalenti na balgarskiya konkluziv v savremenniya ukrainski ezik. // Sapostavitelno ezikoznanie, broj № 4 – 5, 1988, 43–50.]*
- Куцаров/Kutsarov 1993:** Куцаров, И. Чешките и словашките преводни еквиваленти на българските конклузивни форми. // *Съпоставително езикознание, брой № 6, 1993, 15 – 24. [Kutsarov, I. Cheshkite i slovashkite prevodni ekvivalenti na balgarskite konkluzivni formi. // Sapostavitelno ezikoznanie, broj № 6, 1993, 15–24.]*
- Куцаров/Kutsarov 1994a:** Куцаров, И. *Едно екзотично наклонение на българския глагол*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994. [Kutsarov, I. Edno ekzotichno naklonenie na balgarskiya glagol. Sofiya: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1994.]
- Куцаров/Kutsarov 1994б:** Куцаров, И. Болгарский конклузив и его функциональные эквиваленты в современном русском языке. // *Научни трудове на ПУ, Т. 32, кн. 1, 1994 – Филология, 365 – 376. [Kutsarov, I. Bolgarskiy konkluziv i ego funktsionalnye ekvivalenty v sovremennom russkom yazyke. // Nauchni trudove na PU, T. 32, kn. 1, 1994 – Filologiya, 365–376.]*
- Куцаров/Kutsarov 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007. [Kutsarov, I. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2007.]
- Ласкова/Laskova 2022:** Ласкова, Л. Изреченията с конклузив в българския език – изводи, обобщения или предположения? // *Български език, брой 69 (2022), 173 – 189. [Laskova, L. Izrecheniyata s konkluziv v balgarskiya ezik – izvodi, obobshteniya ili predpolozheniya? // Balgarski ezik, broj 69 (2022), 173–189.]*
- Москова/Moskova 2023:** Москова, М. Времената на конклузива в плана на неминалото. // *Български език и литература, брой 65 (2023), 160 – 176. [Moskova, M. Vremenata na konkluziva v plana na neminaloto. // Balgarski ezik i literatura, broj 65 (2023), 160–176.]*
- Ницолова/Nitsolova 2008/2023:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023. [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2008/2023.]
- Ницолова/Nitsolova 1984:** Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език*. София: Народна просвета, 1984. [Nitsolova, R. Pragmatichen aspekt na izrechenieto v balgarskiya knizhoven ezik. Sofia: Narodna prosveta, 1984.]

- Пашов/Pashov 1999:** Пашов, П. *Българска граматика*. Пловдив: Хермес, 1999. [Pashov, P. *Balgarska gramatika*. Plovdiv: Hermes, 1999.]
- Петканов/Petkanov 1982:** Петканов, И. *Италианска граматика*. София: Наука и изкуство, 1982. [Petkanov, I. *Italianska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1982.]
- Раданова/Radanova 2019:** Раданова, Н. *Италианска граматика с упражнения и отговори*. София: Везни – 4, 2019. [Radanova, N. *Italianska gramatika s uprazhneniya i otgovori*. Sofia: Vezni – 4, 2019.]
- Трифоне, Палермо/Trifone, Palermo 2005:** Трифоне, П., М. Палермо. *Италианска граматика*, преведено от И. Тонкин и Д. Карапеткова. София: Емас, 2005. [Trifone, P., Palermo, M., *Italianska gramatika*. Traduzione di I. Tonkin e D. Karapetkova. Sofia: Emas, 2005.]
- Търпоманова/Tarpomanova 2019:** Търпоманова, Е. Умозаключителните форми в български: морфологични и синтактични характеристики. // *Рада и приятели. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д-р Радка Влахова*, УИ „Св. Климент Охридски“, 2019, 99 – 108. [Tarpomanova, E. Umozaklyuchitelnite formi v balgarski: morfologichni i sintaktichni harakteristiki. // *Rada i priyateli. Sbornik v chest na 65-godishninata na prof. d-r Radka Vlahova*, UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2019, 99–108.]
- Чакърова/Chakarova 2012:** Чакърова, К. Към въпроса за функционалните еквиваленти на българския конклузив в сърбохърватския език. // *Езикът на времето. Сборник с доклади по случай 70-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Иван Куцаров*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 270 – 281. [Chakarova, K. Kam vaprosa za funktsionalnite ekvivalenti na balgarskiya konkluziv v sarboharvatskiya ezik. // *Ezikat na vremeto. Sbornik s dokladi po sluchay 70-godishniya yubiley na prof. d.f.n. Ivan Kutsarov*. Plovdiv. UI “Paisii Hilendarski”, 2012, 270–281.]
- Чакърова/Chakarova 1990:** Чакърова, К. Към морфологичната характеристика на умозаключителните форми. // *Научни трудове на ПУ, Т. 28, кн. 1, 1990 – Филологии*, 183 – 188. [Chakarova, K. Kam morfologichnata harakteristika na umozaklyuchitelnite formi. // *Nauchni trudove na PU, T. 28, kn. 1, 1990 – Filologii*, 183–188.]
- Чакърова/Chakarova 2000/2024:** Чакърова, К. Към морфологичната характеристика на умозаключителните форми. // *Помагало по българска морфология. Второ преработено и допълнено издание*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2024. [Chakarova, K. Kam morfologichnata harakteristika na umozaklyuchitelnite formi. // *Pomagalo po balgarska morfologiya. Vtoro preraboteno i dopalнено izdanie*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2024.]

Чакърова/Chakarova 2021: Чакърова, К. Лексикални и синтактични средства за изразяване на умозаключителна модалност в съвременния български език. // *Юбилеен сборник, посветен на 50-годишнината на Катедрата по български език на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ и на 90-годишнината на проф. Тодор Бояджиев*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2021, 234 – 248. [Chakarova, K. Leksikalni i sintaktichni sredstva za izrazyavane na umozaklyuchitelna modalnost v savremenniya balgarski ezik. // *Yubileen sbornik, posveten na 50-godishninata na Katedrata po balgarski ezik na Shumenskiya universitet “Episkop Konstantin Preslavski” i na 90-godishninata na prof. Todor Boyadzhiev*. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2021. 234–248.]

Чакърова/Chakarova 2023: Чакърова, К. *Лекции по функционална граматика (ръкопис)*. Пловдив, 2023. [Chakarova, K. *Leksii po funktsionalna gramatika (rakopis)*. Plovdiv, 2023.]

Чакърова, Койнакова/Chakarova, Koynakova 2016: Чакърова, К., В. Койнакова. Предикативни конструкции за изразяване на конклузивна модалност в съвременния английски език (в съпоставка с българския език). // *Trees of knowledge: roots and routes. Essays in Honour of Michael Grancharov*. Plovdiv: Plovdiv University Press, 2016: 69 – 86. [Chakarova, K., V. Koynakova. Predikativni konstruktсии za izrazyavane na konkluzivna modalnost v savremenniya angliyski ezik (v sapostavka s balgarskiya ezik). // *Trees of knowledge: roots and routes. Essays in Honour of Michael Grancharov*. Plovdiv: Plovdiv University Press, 2016: 69–86.]

ИЗТОЧНИЦИ

АА/АА: А. Абаджиев. *Никола Гюзелев*. София: Елана, 1996. [A. Abadzhiev. *Nicola Ghiuselev. La voce che dipinge*, traduzione di C. Casarosa. Parma: Azzali, 2001.]

АГ/АГ: А. Гуляшки. *Срецу 007*. София: Български писател, 1985. [A. Gulyashki. *Avakum contro Mr. X*, traduzione di G. Rampini. Milano: Garzanti, 1967.]

АД/АД: А. Дончев. *Време разделно*. София: Български писател, 1961. [A. Donchev. *Manol e i suoi cento fratelli*, traduzione di C. Saccà. Milano: Longanesi, 1964.]

АК/АК1: А. Каменова. *Часовник без стрелки*. София: Български писател, 1980. [A. Kamenova. *L'orologio senza lancette*, traduzione di V. Salvini, <https://www.bulgaria-italia.com/bg/info/letteratura/kamenova_orologio.asp>, 11.09.2025 г.]

- АК/АК2:** А. Константинов. *Бай Ганьо*. София: Български писател, 1895. [A. Konstantinov. *Baj Ganjo – racconti inverosimili di un bulgaro contemporaneo*, traduzione di L. Borriero – Picchio. Roma: Bulzoni, 1978.]
- АМ/АМ:** А. Марчевски. *Италиански потайности*. София: Хемус, 1997. [A. Marcevski. *Misteri italo-bulgari*, traduzione di A. Marcevski. Roma: Stango, 2001; *I segreti italiani*, traduzione di V. Nikolova, <<https://www.bulgaria-italia.com/bg/info/letteratura/marchevski/interprete.asp>>, 16.09.2025 г.]
- АП/АР:** А. Попов. *Мисия Лондон*. София: Звездан, 2001. [A. Popov. *Missione Londra*, traduzione di R. Adinolfi. Roma: Volland, 2008.]
- АП/АР:** А. Попов. *Ниво за напреднали*. София: Звездан, 2002. [A. Popov. *Nivo za naprednali*. Sofia: Zvezdan, 2002.]
- АС/АС:** А. Стамболийски. *Да се пробудим*. София: УИ „Св. Климент Охридски“ и Фондация „Арте-Фол“, 2006. [A. Stambolijski: *Potere, Rifiuto del potere, Potere del popolo*, traduzione di G. Brucciani. Roma: ESamizdat, 2003.]
- БР/БР:** Б. Райнов. *Господин Никой*. София: Български писател, 1967. [B. Rajnov. *Il Signore Nessuno*, traduzione di D. Zvetanov Lilov. Milano: Longanesi, 1970.]
- GDA/ДДА:** G. Dell'Agata. *Antologia del racconto bulgaro*: a cura di G. Dell'Agata; traduzione di L. Pampuri...[et al.]. Padova: Associazione Bulgaria–Italia, 2006.
- ГГ/GG1:** Г. Господинов. *Времеубежище*. Пловдив: Жанет 45, 2020. [G. Gospodinov. *Cronorifugio*, traduzione di G. Dell'Agata. Roma: Volland, 2021.]
- ГГ/GG2:** Г. Господинов. *Градинарят и смъртта*. Пловдив: Жанет 45, 2024. [G. Gospodinov. *Il giardiniere e la morte*, traduzione di G. Dell'Agata. Roma: Volland, 2025.]
- ГГ/GG3:** Г. Господинов. *Естествен роман*. Пловдив: Жанет 45, 2013. [G. Gospodinov. *Romanzo naturale*, traduzione di D. Di Sora e I. Stoilova. Roma: Volland, 2014.]
- ГГ/GG4:** Г. Господинов. *Физика на тъгата*. Пловдив: Жанет 45, 2011. [G. Gospodinov. *Fisica della malinconia*, traduzione di G. Dell'Agata. Roma: Volland, 2013.]
- ГК/ГК:** Г. Караславов. *Снаха*. София: Български писател, 1964. [G. Karaslavov: *La nuora di Jurtalan*, traduzione di L. Salvini. Roma: Carruci, 1959.]
- ДА/ДА:** Д. Ангелов. *Богомилството*. София: Наука и изкуство, 1961. [D. Angelov. *Il Bogomilismo*, traduzione di V. Spasova. Roma: Bulzoni, 1979.]

- ДЕ/DE:** Д. Енев. *Господи, помилуй*. Пловдив: Жанет 45, 2004. [D. Enev. *Circo Bulgaria*, traduzione di G. Spadoni. Udine: Bottega Errante, 2023.]
- ЕП/ЕР:** Е. Пелин. *Събрани съчинения в десет тома. Том 1–10*. София: Български писател, 1958 – 1959. [E. Pelin. *Racconti*, traduzione di I. Barba. Roma: Bulzoni, 1985; *Sotto la pergola del monastero*, traduzione di A. Carito. Firenze: Sette, 1985; *La felicità di poveri diavoli*, traduzione di L. Pampuri. Vicenza: Paoline, 1966; *La famiglia Gherak*, traduzione di A. Corradini e Katerin Katerinov. Vicenza: Paoline, 1966.]
- ЕС/ES1:** Е. Станев. *В тиха вечер*. София: Народна култура, 1948. [E. Stanev. *Una tranquilla sera*, traduzione di L. Salvini. Milano: Universale Economica, 1950; *Lazzaro e Gesù e altre storie*, traduzione di A. Dell'Agata, G. Dell'Agata, N. Marcialis e D. Di Sora. Roma: Voland, 1997.]
- ЕС/ES2:** Е. Станев. *Крадецът на праскови*. София: Христо Г. Данов, 1980. [E. Stanev. *Il ladro di pesche*, traduzione di D. Manera. Roma: Voland, 1995.]
- ИВ/IV1:** И. Вазов. *Под игото*. София: Т. Ф. Чипевъ, 1920. [I. Vazov. *Il giogo*, traduzione di O. Miletic – Balabanova. Roma: De Carlo, 1946; *Sotto il giogo*, traduzione di L. Borriero – Picchio. Roma: Riuniti, 1960.]
- ИВ/IV2:** И. Вазов. *Събрани съчинения. Том 7 и 9*. София: Български писател, 1976. [I. Vazov. *Cuore bulgaro* = *novelle scelte*, traduzione di E. Damiani. Roma: Anonima Romana Editoriale, 1925; *Storia del brigante Belimelec e di altri eroi del Balcano*, traduzione di E. Damiani. Roma: Anonima Veritas Editoriale, 1947.]
- ЙЙ/ЈЈ:** Й. Йовков. *Събрани съчинения в шест тома. Том 1 – 6*. София: Български писател, 1982 – 1983. [J. Jovkov. *Scibil, Antologia*, traduzione di L. Salvini. Napoli: R. Istituto Superiore Orientale, 1937; *Balkan, racconti*, traduzione di L. Salvini. Roma: Carruci, 1961; *Il potere alla frontiera*, traduzione di L. Borriero – Picchio. Roma: Carruci, 1957.]
- ЙР/JR:** Й. Радичков. *Свирено настроение*. София: Български писател, 1965. [J. Radickov. *L'uovo di gennaio*, traduzione di D. Manera. Genova: Marietti, 1990; *I racconti di Cerkazki*, traduzione di D. Manera. Casale Monferrato: Marietti, 1983.]
- ПХ/PH:** П. Хилендарски. *История славянобългарска*. София: Българска история, 2020. [A. Pitassio. *Balcani nel caos. Storie e memorie di Vasilije Petrovic, Paisij Hilendarski, Sofronij Vracanski*, traduzione di A. Pitassio. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 2003.]
- СМ/SM:** С. Минков. *Дамата с рентгеновите очи*. Варна: Георги Бакалов, 1982.
- СС/SS:** С. Стратиев. *Сако от велур*. София: Български писател, 1979. [S. Stratiev. *Beeeeeehhhh!!*, traduzione di P. Della Porta. Roma: Bulzoni, 1981.]

ХБ/НВ: Х. Ботев. *Избрани произведения*. София: Български писател, 1969. [H. Botev. *Liriche e brani scelti*, traduzione di L. Salvini. Roma: Carruci, 1958.]

МКМ/МКМ: М. Касимова – Моасе. *Записки от Шато Лакрот*. София: Колибри, 2021. [M. Kassimova – Moase. *Le cronache di Château Lacrotte*, traduzione di G. Fratini. Roma: Voland, 2023.]

ЛВР/ЛБП: L. Borriero – Picchio. *Racconti bulgari*, a cura di L. Borriero – Picchio, traduzione di L. Borriero – Picchio. Roma: Vincenzo Lo Faro, 1982.